
УДК 821.161.2.09 (Хоткевич Г.)

Світ Гуцульщини в драматургії Гната Хоткевича

Тетяна Бикова,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

У статті на матеріалі дослідження текстів гуцульських п'єс Г. Хоткевича розкрито художні особливості змалювання Гуцульщини у драматичних творах письменника, зосереджено увагу на показі життя простих гуцулів початку ХХ століття. Зроблено висновок про вагомий внесок драматичної спадщини і театральної діяльності митця в розвиток української драматургії початку ХХ століття.

Ключові слова: гуцульські п'єси, Гуцульщина, Гуцульський театр, етнографізм, поетика.

Гнат Хоткевич належить до тієї когорти українського письменства, творчість яких постійно спонукатиме до численних наукових літературознавчих пошуків багатьох дослідників красного письменства. Знищений сталінською системою і викреслений із українського літературного процесу на десятки років відомий письменник, режисер, театральний діяч, критик і науковець першої третини ХХ століття цікавий для нашого сучасника колом актуальних проблем, охоплених у творах, ступенем їх розв'язання і прагненням поєднати своєю творчою діяльністю українську націю, розділену на початку ХХ століття кордонами декількох країн, що активно прагнула до створення власної державності.

Мешканець Слобожанщини, який був не байдужий до долі українців у Російській імперії, для російського уряду виявився персоною non grata, змушений був емігрувати до Австро-Угорщини, рятуючи власне життя. Порятунком власного спокою і джерелом творчого натхнення для письменника й стала Гуцульщина, яку відразу всім серцем полюбив митець за її первозданну красу природи, велич людського духу і гідності мешканців.

Отже, основне завдання наукової статті: дослідити ступінь відображення національного колориту Гуцульщини першої третини ХХ століття на прикладі драматичної спадщини Гната Хоткевича, а також ввести її у контекст української драматургії означеного періоду і зробити висновки щодо причин популяризації Гуцульщини в українській літературі.

На початок ХХ століття в українській літературі чітко виявляється тенденція зацікавлення письменниками показу картин життя гуцульського краю та його мешканців. Частково це було спричинено польськими науковцями і письменниками, які досить активно у ХІХ столітті досліджували етнографічні особливості цього регіону, чимало було написано художніх творів зарубіжних письменників про незвичайність цього гірського краю, віддаленого від цивілізаційних впливів, зі збереженими орієнтирами на дії законів природи насамперед.

Зацікавлення цією тематикою почали виявляти як письменники-гуцули (Ю. Федькович, С. Воробкевич, Марко Черемшина, М. Атаманюк, М. Козоріс, А. Крушельницький та ін.), так і літератори, які за певних життєвих обставин перебували на Гуцульщині в різні періоди свого життя (М. Коцюбинський, О. Олесь, В. Гжицький, Х. Алчевська, Г. Хоткевич та ін.). Побачивши цей дивовижний недоторканий цивілізацією край, східноукраїнські письменники не без захоплення і любові втілювали все побачене у мистецтво слова. Таким чином, на початку ХХ століття в українській літературі "відбруньковується окрема парость — гуцульська тематично-стильова течія" [3, с. 3].

Серед науковців, які у своїх дослідженнях вивчали таку тенденцію творчого зацікавлення Гуцульщиною, відзначимо П. Арсенича, А. Болабольченка, Я. Парталу, І. Пелипейка, І. Приходько, Ф. Погребенника, В. Стеф'юка, В. Шевчука та інших.

Однак зверталися до дослідження драматичної спадщини Г. Хоткевича, зокрема гуцульських п'єс етнографічного характеру, ці дослідники принагідно, а спеціального дослідження щодо показу особливостей світу Гуцульщини у драматичних творах Г. Хоткевича не проводилося. Своєю науковою розвідкою прагнемо заповнити лакуну і окреслити найхарактерніші ознаки творів, які допомагають читачеві змоделювати особливості життєсвіту Гуцульщини першої третини ХХ століття із проекцією на сьогодні.

Гнат Хоткевич перебував на Гуцульщині з 1905 по 1912 рр. Письменник і громадський діяч активно включився у життя того краю, чому посприяло й особисте знайомство з відомим українським етнографом і дослідником того краю В. Гнатюком.

Про враження, яке на нього справив гуцульський край, Г. Хоткевич писав: "Ну, що ж, оповідати про Гуцульщину й про те враження, яке вона на мене зробила, я тут не буду, скажу тільки коротко, що як роззявив я рота від здивування, прибувши до Гуцульщини, то так із роззявленим ротом і ходив шість літ. І думаю, що кожний так на моєму місці" [2, с. 107].

Керуючи особисто створеним Гуцульським театром, Г. Хоткевич мріяв усьому світові показати життя гуцулів, зазначаючи: "А що ж, якби й світові цілому нашого гуцула показати?" [11, с. 497]. "Для театру гуцулів треба гуцульської п'єси" [11, с. 548], — неодноразово зазначав Г. Хоткевич під час зустрічей із своїми однодумцями. Саме в Гуцульському театрі йому вдалося розгледіти, оцінити, а головне, показати спільноті оригінальні зразки "наскрізь народного театру", що були закладені в гуцульській народності" [6, с. 89].

Справді новаторським було на той час, на думку І. Пелипейка, перенесення на сцену автентичного гуцульського фольклору та етнографічних картин, що Г. Хоткевич здійснив у п'єсах "**Непросте**" і "**Гуцульський рік**", які грали (а точніше — показували) на сцені самі гуцули в Гуцульському театрі, організованому письменником у Краснолі [7, с. 101].

До своєї праці Г. Хоткевич ставився із творчим натхненням, адже насамперед він полюбив Гуцульщину і її мешканців: "Гуцули припали мені до душі тим, що в них чути голос життєвої сили, вони носять у собі якийсь внутрішній спокій, якого ми не знаємо, нарешті, вони художники не тільки в ті хвилини, коли щось довбають або ліплять, а в самі й потребі творити зразки краси, щоб вона була розсіяна на кожному кроці в їх буденщині" [8, с. 46].

"**Гуцульський рік**" — це своєрідна етнографічна інтерпретація особливостей життя Гуцульщини початку ХХ століття. Через життя однієї родини з допомогою використання різних етнографічних подробиць перед читачем постає ціла картина світу звичайного гуцула, його інтереси, сподівання на прожиття гарного року. Використовуючи календарну обрядовість, драматург вибудовує і хід подій відповідно до пір року.

Не заради якогось виявлення певної художньої якості було написано ці етнографічні твори: епатажних подій, незвичайних життєвих ситуацій, внутрішніх психологічних конфліктів, взаємозв'язку свідомих і напівсвідомих рівнів своїх героїв автор нам не показує. Традиційна сюжетна канва (стосунки між мачухою та прийомною донькою, заборона мачухою її одруження, щиросердечний, однак м'який за характером, батько, чесний і справедливий парубок, веселий і дотепний його товариш, який допомагає йому у любовній справі, щасливий фінал твору) значно наближає "Гуцульський рік" до творів доби початку ХІХ століття, із його непересічним романтизмом і захопленням етнографією.

Тобто особливих мистецьких завдань цими творами письменник не ставив, а хотів показати всьому світові, хто такі гуцули. У одному із своїх листів Г. Хоткевич писав: "А правда, товаришу, що хто пізнає Гуцульщину — мусить її полюбити? От я не забуваю її ні вдень, ні вночі, й хотіло би ся, аби нею весь світ так само любувався, як я" [1, с. 11].

Письменник неодноразово підкреслював причини свого захоплення саме гуцульською тематикою, і з якою метою ці твори так необхідно репрезентувати цілому світові. У спогадах про Г. Хоткевича М. Рудницький зазначав про особливе ставлення Г. Хоткевича до представників цієї етнографічної групи українців. На думку, Г. Хоткевича, "гуцули зазнали якнайменше з-поміж наших племен різних впливів цивілізації, а їхня природа витворила в них такий тонкий естетичний смак, що вони вміють думати образами, як поети..." [8, с. 43].

Отож стає зрозуміло, що фактично Г. Хоткевич консервує, увічнює гуцульський міфологічний матеріал, оформлюючи його як драматичне дійство, що становить цікавість і для етнографа. "Українська драматургія ще не знала випадку, коли весь драматичний твір був би підпорядкований обрядовому дійству, без піклування про сюжет" [6, с. 90].

Г. Хоткевич у статті "Гуцульський театр" (1911) зазначав про основну мету постановки творів на гуцульську тематику: "Гуцули принесли на сцену штуку без штучності" [11, с. 495]. Справжнє естетичне задоволення мав отримати глядач після ознайомлення із такими етнографічними п'єсами на гуцульську тематику.

Життя гуцула — невід'ємна частина життя цілого Всесвіту, водночас гуцул виступає і як член соціуму, колективу, який живе хоча й за законами природи, проте має й свій особливий погляд на події, які відбуваються навколо нього. Саме з таких позицій виходив автор, вибудовуючи сюжетну канву етнографічних п'єс. Кожна подія у житті персонажа "Гуцульського року" так чи інакше пов'язана з певним обрядовим дійством відповідно до пір року: зими, весни, літа й осені. Розкриваючи детально той чи інший гуцульський обряд, автор припускається до численних етнографічних подробиць, які якнайкраще характеризують внутрішній світ гуцула, його взаємозв'язок з навколишнім світом. Так, наприклад, велике місце у творі займає відтворення певних обрядових дійств — різдвяних, великодніх тощо.

"**Параска**. Бери потрішки. Мечи під стив на оцім розі, на оцім — о! Ричи, йк корова. (*Іван кидає сіно і рикає*). На оцім розі мечи та блій, ек вивца. (*Іван блейт*). А на оцім розі ірзи, ек кинь. (*Іван ірзет*). А тут пій, ек когут. (*Іван піет*). А ти (*до Миколи*) неси ерем та ред кінцький — треба під стив покласти, аби маржину у до-розі не напало нічо та й аби ніхто не врік" [12, с. 148]. Показ таких картин народного життя допомагає реципієнтові зрозуміти його особливості, ті акценти, яким приділяє найбільше уваги у своєму житті простий гуцул. У даному разі особливі надії селянин покладає на своє господарство і маржину, які мають прогосподувати гуцульську родину цілий рік: всі обрядові дійства, особливо зимового циклу, спрямовані на забезпечення їхнього спокійного життя.

Справжню, не награну атмосферу гуцульського життя передають численні автентичні колядки, щедрівки, гуцульські примовляння, замовляння, яких у п'єсах велика кількість.

Кращому розумінню життя гуцула сприяють і повністю відтворені два основні обрядові дійства у п'єсі "Гуцульський рік": похорон (на ньому використовується гуцульське "посіжине") та весілля із збережен-

ням всіх ритуальних реплік і танків. Під час показу "посіжіння" (гуцульського обряду, який відбувається під час похорону) у п'єсі відтворено детально всі елементи цього давнього обряду: почергово автор відображає всі ігри і забави, які проводила гуцульська молодь у першу ніч після смерті небіжчика, тим самим проганяючи скорботу, що її викликала смерть.

До цих картин із гуцульського життя можна додати описи гуцульських ігор, забав, які мають копіткі авторські пояснення щодо їх виконання. Так, у п'єсі відтворено із детальними подробицями ритуальні і національні танки гуцулів, із зазначенням назви, як слід виконувати, що свідчить про досить старанний підхід автора до етнографічного матеріалу.

Свідченням досить ретельного ставлення до зображуваних обрядових подій, забав, опису гуцульських танців є критика Г. Хоткевичем опису гуцульського танку, показаного у "Тінях забутих предків" М. Коцюбинського. Щодо реінтерпретації танцю Івана Палійчука з Чугайстером Г. Хоткевич іронічно заявляє: "Що це? Опис танцю? Якого? Само собою, гуцульського! Але річ уся в тім, що це М. Коцюбинський навів командні слова до спеціального танцю, який називається "аркан". Це розбійничий танець, і танцювати його можна тільки гуртом /.../ дико й читати оцей танець Чугайстера" [10, с. 6]. Тому Г. Хоткевич у п'єсі "Непросте" подає детальний опис цього "легінського" танцю з бартками — ренарція:

"Чвірка проти чвірки. Починають танец на місци, потім зіходять ся, крешут бартками і розіходять ся. Змінюють коліно і так само. Потім подають через плече бартки дівкам, ловлять ся в коло і швидко крутять ся. Четверо падають навзнак, упираючи ся одно в одного ногами, а четверо їх крутять. Потім друга партія лягає. Потім рух вправо, правою рукою ловлять ся за спину товариша, ліва висть свобідно. Рух вліво, ліва рука ловить за шию товариша. Коло тісне і шалено вертить ся. Рух вправо, права за спину, коло більшає, рух вліво, ловлять ся за руки, коло велике. Рух вправо. На попереднику коло перебиваєть ся, легіні ловлять ся за плечі і вужем, побераючи бартки від дівок, ідуть кілька разів по сцені. Потім вирівнюють ся в лінію на заднім пляні і лиш тихо-тихонько притупують, рухаючи ся цілою стіною /.../" [12, с. 209].

Таким чином, гуцульський танок сприймається реципієнтом як особлива форма спілкування людини з навколишнім світом, особлива форма співжиття і реагування на події зовнішнього світу, тобто створюється "новий світ символів, символіка всього тіла, не просто символіка вуст, обличчя, слова, а якась повна міміка й жестикуляція, що ритмічно рухається у танці" [5, с. 456].

Працюючи над творами, Г. Хоткевич не мав бажання перероблювати якийсь інший сюжет не на гуцульську тематику для показу його на сцені: "Я не Шекспір і не вмю з чужих сюжетів створювати нові конфлікти і нові характери. Я хотів би якнайближче триматись гуцульських танців, пісень, народних обрядів, щоб зберегти те, що за якийсь час перейде тільки у книжки вчених" [8, с. 47].

На думку письменника, важливою особливістю аматорської гри акторів була відповідність зображуваного на сцені звичайному життю гуцула-актора. Так, у цьому сенсі зауважмо на передачі характерних ознак гуцульського колориту п'єси за допомогою речей, які оточують гуцулів. Детального опису окремих предметів у творі можемо не побачити, зрозуміло, що під час вистави на сцені їх використовується чимало, однак й ті невеличкі ремарки, де згадуються окремі

предмети гуцульського світу, зокрема зброя, дає змогу читачеві відчуті і зрозуміти, яку саме роль відігравала вона у житті звичайного гуцула. Так, неодноразово у тексті твору згадуються гуцульські пістолі та топірці, які відіграють у гуцульському житті особливу роль — вони виступають як складовим всіх гуцульських ритуальних дійств, так і є виявом особистого самоствердження. Як обрядові елементи ці назви зустрічаються у ремарках при поясненнях автором змісту того чи іншого обряду.

Музичні інструменти також у житті гуцула займали важливе місце. У п'єсі "Гуцульський рік" їм теж приділено велику увагу: у ремарках до п'єси автор багато разів згадує трембіту, скрипку, флююру та ін. Найхарактерніший музичний гуцульський інструмент — це трембіта. Р. Кайндль у дослідженні "Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази" зазначає: "Це приблизно триметрова довга й вузька лійка, виготовлена з тонких ялинових дощочок і обгорнута вузькими пасмами лика, в новіший час виготовляється також із бляхи. Цей інструмент використовується здебільшого на похоронах і на гірських пасовищах" [4, с. 21].

Відповідно, й Г. Хоткевич використовує цей музичний інструмент у п'єсі. Наприклад, у п'єсі чується звук трембіти декілька разів. Перший — як свідчення надії на щасливе майбутнє:

"Єлена (надворі; потиху ви ховзнула перед тим з хати, взявши хлібець під руку). Господочку любий! Молю си до тебе, аби не дав міні котюги учути, лиш трембіточчин голос, аби знала я, що вже пиду сего року за Васильчика, за мого коханого, за мого срібного. Де ж тії трембітарі дорогії? Ци широкими полями ходе, а ци сивими сокілями літають? Поклінец вам низкий шлю-посилаю, абе-сте затрубіли у свої трубочки срібнії, аби вдарили голоса погід небеса та принесли на крилечьках долечку мою. (Далеко чути трембіту; Єлена просіяла)" [12, с. 154].

Іншого разу трембіта використовується у творі під час "посіжіння", як свідчення завершення земного буття гуцула: на трембіті грають під час поховання дружини гуцула Івана — вередливої і злої Параски.

Інколи межа між реальним життям і ірреальним потойбічним світом у житті гуцула зникала, утворювалося своєрідне плетиво життєвих подій героя, що і показав у фантастичній п'єсі "Непросте" Г. Хоткевич. Межа між реальністю і потойбіччям у світорозумінні гуцула не усвідомлюється: міф, міфічні істоти є тою "справжньою" реальністю, що оточує гуцула в творі Г. Хоткевича. Новим у п'єсі є той факт, що Г. Хоткевич наповнює підтекст іронічним звучанням, тому демонологія у творі відіграє роль своєрідного просвічування іронічного сприйняття світу гуцулами, певної гри з ним.

Саме за допомогою взаємодії міфічних і реальних персонажів письменникові вдалося точно відтворити психічні рівні людських переживань, архаїчні первні міфологічного мислення гуцулів, специфіку їхнього світосприйняття та світорозуміння.

Отже, у гуцульських п'єсах "Гуцульський рік" та "Непросте" Г. Хоткевич створив своєрідний індивідуалізовано міфологічний світ гуцульського життя, що мислиться цілісно, в усьому спектрі взаємозв'язків і смислових відношень.

Важко переоцінити значення, яке відіграли гуцульські п'єси Г. Хоткевича. Як зазначив В. Стеф'юк: "Його вистави — блискучі зразки художнього відображення сільського побуту, життя гуцулів в умовах чужинського поневолення — відтворювали життєві суперечності й конфлікти, були овіяні ароматом свободи, романтикою відваги завзяятих опришків. Ці близькі й зрозумілі простому народові мотиви бентежили

непокірні, гарячі натури, пробуджували в них бунтарський дух, кликали до боротьби проти свавілля та національного гніту" [9, с. 32 — 33].

Незважаючи на те, що п'єси "Гуцульський рік" і "Непросте", входячи до репертуару Гуцульського театру, так і не були опубліковані на початку ХХ століття, вони стали свідченням ще однієї грані непересічного таланту Гната Хоткевича як драматурга і режисера. Своїми етнографічними та фольклористичними особливостями ці твори становили красу і велич Гуцульського театру, розкривали перед європейським глядачем весь спектр гуцульського світобачення, створювали специфічну безпосередню картину життя гуцула кінця ХІХ — початку ХХ століття, "сього найкращого та найбільш оригінального з українських племен".

Будучи генетично пов'язаним із традиційною культурою гуцулів, унікально поєднуючи у собі репертуар на гуцульську тематику, говірку і народний професіоналізм акторів як носіїв фольклорних знань, Гуцульський театр під керівництвом Г. Хоткевича цілком відбувся як мистецьке та етносоціокультурне явище.

Театральна та письменницька діяльність Гната Хоткевича на Гуцульщині збагатила українську культуру ціннісними здобутками, адже саме цей митець зумів, незважаючи на скептицизм чільних представників галицької інтелігенції та протидію австрійсько-польської влади, об'єднати у театрі талановиту гуцульську молодь, створити своєрідну мистецьку лабораторію, яка на високому мистецькому рівні відтворила яскравий світ Гуцульщини як невід'ємної частини автохтонних українських земель із неповторним внутрішнім національним колоритом.

Література

1. Арсенич П. Гуцульський театр Гната Хоткевича / Петро Арсенич. — Коломия: Світ, 1993. — 32 с.
2. Болабольшенко А. Гнат Хоткевич / Анатолій Болабольшенко. — К.: Щек, 2008. — 224 с.
3. Денисюк І. Гуцульські п'єси Гната Хоткевича / Іван Денисюк // Хоткевич Г. Неопубліковані гуцульські п'єси. — Луцьк: ВМА "Терен", 2005. — С. 3—6.
4. Кайндль Р. Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / Р.Ф. Кайндль. — Чернівці: Молодий буковинець, 2000. — 208 с.
5. Ницше Ф. Рождение трагедии / Ф. Ницше // Ницше Ф. Так говорил Заратустра. К генеалогии морали. Рождение трагедии. Воля к власти. Посмертные афоризмы: Пер. с нем. / Ф.Ницше. — Мн.: Харвест, 2003. — 1040с. — (Philosophy). — С. 435—572.
6. Партала Я. Модель "народного театру" Гната Хоткевича / Я. Партала // Народна творчість та етнографія. — 2001. — №3. — С. 84—91.
7. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі. Довідник / Ігор Пелипейко. — Косів: Писаний камінь, 1997. — 112 с.
8. Рудницький М. Невгамовний темперамент / М. Рудницький // Гнат Хоткевич. Спогади. Статті. Світлина / [Упоряд. А. Болабольшенко, Г.Хоткевич]. — К.: УКСП "Кобза", 1994. — 166 с. — С. 31—48.
9. Стеф'юк В. Керманіч Гуцульського театру. Нарис життя і творчості Г. Хоткевича. Спогади про нього / Василь Стеф'юк. — Косів: Писаний Камінь, 2000. — 176 с.
10. Хоткевич Г. "Тіні забутих предків" / Гнат Хоткевич // Українська мова та література. — 1997. — Число 47 (63). — С. 4—7.
11. Хоткевич Г. Гуцульський театр / Гнат Хоткевич // Хоткевич Г. Твори: У 2-х тт. / Упорядкування, підготовка текстів та примітки Ф.Погребенника. — Т. 2. — К.: Дніпро, 1966. — С. 493—498.
12. Хоткевич Г. Неопубліковані гуцульські п'єси / Гнат Хоткевич. — Луцьк: ВМА "Терен", 2005. — 312 с.

В статье на материале исследования текстов гуцульских пьес Г. Хоткевича раскрыты художественные особенности изображения Гуцульщины в драматических произведениях писателя, сосредоточено внимание на характеристике жизни простых гуцулов начала XX века. Сделан вывод о весомом вкладе драматического наследия и театральной деятельности писателя в развитие украинской драматургии начала XX века.

Ключевые слова: гуцульские пьесы, Гуцульщина, Гуцульский театр, этнографизм, поэтика.

In the article on material of research of texts of hutsul plays of Gnat Khotkevych. The artistic features of image of Hutsulshchina are exposed Khotkevych in the dramatic of writer, attention is concentrated on the show of life of simple hutsul of beginning of XX of century. Drawn conclusion about the ponderable contribution of dramatic inheritance and theatrical activity of artist to development of Ukrainian dramaturgy of beginning of XX of century.

Keywords: hutsul plays, Hutsulshchina, Hutsul theatre, ethnographism, poetics.